

EL CONTROL DE LA CANDELERIA DE CERA A BARCELONA. UNA VISIÓ DIACRÒNICA (S. XIV-XVI)*

Carles Vela i Aulesa
CSIC. Barcelona

Les ordinacions municipals barcelonines ja han estat objecte de la meua atenció en una altra comunicació presentada al VI Congrés d'Història de Barcelona, celebrat a la ciutat comtal el novembre de 1999¹. En aquella ocasió vaig intentar mostrar, a través de l'estudi de les mesures contra el frau en el comerç d'espècies i drogues —les anomenades ordinacions o bans de les mercaderies encamerades o falsificades—, com els consellers i les autoritats municipals assumiren plenament el significat pregon de la concessió reial del *ius statuendi*, tot utilitzant la seva capacitat normativa per tal de controlar la qualitat dels productes presents al mercat barceloní i evitar qualsevol mena d'adulteració². Al meu entendre, els consellers foren conscients al llarg dels segles XIV i XV, període que estudiava en aquella ocasió, de la seva capacitat normativa i l'empraren inspirats en la recerca del bé comú³.

Ampliant els resultats de l'anterior recerca, en el present treball pretenc evidenciar com, amb el pas del temps, la capacitat normativa aconseguida per la ciutat fou assumida també pels diferents estaments socials i laborals com una possibilitat de defensar els seus interessos corporatius. Per tal de mostrar aquest fenomen estudiaré el cas de les normes emanades dels consellers barcelonins relatives a l'art de la candeleria de cera⁴.

El període que analitzarem abraça els segles XIV, XV i el primer quart del segle XVI. Per a aquests anys hem documentat la publicació o crida de vint-i-dues ordinacions relatives al món de la cereria⁵.

Tanmateix, abans d'endinsar-nos en l'estudi d'aquests bans, cal conèixer alguns aspectes del funcionament de l'art de la cera a Barcelona durant el període estudiat.

Dins de la indústria i el comerç barcelonins medievals, la cereria mai no va ocupar un lloc principal, tot i que algunes de les seves peculiaritats la convertien sens dubte en una indústria singular. El principal ús de la cera era la il·luminació, tot i que també s'emprava per a segellar documents en forma de cera gomada, així com en la fabricació de draps encerats⁶ i peces «escultòriques» d'ús divers⁷.

En el seu ús principal —la il·luminació—, la cera «competia» amb el sèu i l'oli, dels quals es diferenciava per un preu molt més elevat que la feia esdevenir quasi un producte de luxe. Tanmateix, el preu mai n'impedí del tot l'ús i potser fins i tot l'afavorí quan la solemnitat d'alguns actes requeria una certa ostentació. Llevat d'algunes llars adinerades, que eren il·luminades sempre amb cera, en general el sèu s'emprava per a la il·luminació de diari, mentre que es reservava la cera per a festivitats religioses, processons i altres actes solemnes. En aquest sentit, a les esglésies i a les cerimònies religioses l'ús de la cera enlloc del sèu fou generalitzat, fins i tot en ambients modestos. La solució trobada al problema del preu fou realment enginyosa: el fet que els grans ciris, brandons, atxes i torxes emprats en algunes cerimònies no cremessin més que en una molt petita part desenvolupà el costum que aquells fossin llogats, enlloc de venuts⁸.

L'especificitat de la cera va dur, com ja hem apuntat, a l'aparició de dues candeleries que, a Barcelona, mai van estar relacionades, la candeleria de sèu i la candeleria de cera. Els can-

delers de sèu no van treballar mai la cera i fins i tot a nivell d'organització corporativa foren considerats sempre menestrals i mantingueren estretes relacions amb els carnisers, els quals els subministraven la matèria primera⁹. En canvi, els candelers de cera foren considerats sempre artistes i compartiren l'art amb els especiers. La relació entre apotecaris i cerers no sempre va ser bona, com veurem, però va sobreviure a l'edat mitjana. Els conflictes provenien sovint del fet que, mentre que per a uns, els especiers, la candeleria era una branca o una possibilitat més de la seva professió, per als altres, els candelers, l'elaboració, fabricació i venda de productes de cera ho era tot.

La cera que s'emprava a l'edat mitjana era cera d'abella que s'obtenia dels ruscs, un cop n'era extreta tota la mel. La cera verge, encara en forma d'arnes, coneguda com a cera bedosca, bodesc o cerut, havia de sofrir diferents processos fins a poder ser usada en candeleria. En primer lloc calia fondre-la i colar-la, procés del qual es treia l'anomenada cera colada o groga. Per a convertir-la en cera d'alta qualitat, calia aleshores emblanquir-la, procés en què s'emprava el poder decolorant del sol. La cera així obtinguda, anomenada cera blanca, era la que s'emprava en les peces de més qualitat, ja que, com que contenia menys impureses, cremava millor i amb menys olors i fums¹⁰. Desconeixem si els candelers de Barcelona acostumaven a comprar directament les arnes o si compraven la cera ja colada o fins i tot emblanquida, però sabem que Barcelona era deficitària en cera i que devia importar-ne per via marítima de llocs tan llunyans com el Màgrib o Romània¹¹.

Fos la cera autòctona o d'importació, el que és segur és que els candelers de cera i —en expressió de l'època— els especiers que obraven cera controlaven tant la producció com la distribució dels seus productes. Els candelers fabricaven als seus obradors les peces que després vendrien o llogarien a les seves botigues, que normalment estaven al costat dels obradors, si no coincidien taller i tenda en un mateix espai.

Com ja hem esmentat, els candelers fabricaven cera gomada, draps encerats i «escultures» de cera, però la seva principal producció van ser sempre les espelmes. És difícil establir llur tipologia en aquella època, però es pot diferenciar clarament entre dos tipus de peces: les candeles i els ciris (i similars)¹². Per candeles s'entenen les espelmes petites, de poc gruix, de poca llargària i de curta durada. N'existien alguns tipus amb nom propi, com les candeles dinals i les mallals, és a dir, etimològicament, d'un diner i de mig diner o malla, respectivament, tot i que als segles XIV, XV i XVI la referència monetària hauria quedat fossilitzada i solament indicaria un tipus concret de candela, de mitja unça i d'un quart d'unça, respectivament i aproximada, de preu variable segons la cotització de la cera obrada¹³. Enfront de les petites candeles, les grans espelmes reben noms diversos: ciris, brandons o torxes. És molt difícil establir la diferència exacta entre uns i altres, ja que sovint molts documents empen aquests termes com a sinònims. La principal diferència sembla trobar-se en la forma externa i en el ble que s'usa. Els ciris serien sempre cilíndrics, amb blens proporcionalment força gruixuts, però de pesos i mides molt diversos, de 3 unces a més de 10 lliures. En canvi, els brandons podien ser cilíndrics o bé cairats de quatre o de tres caires, també coneguts aleshores com a torxes. Tot i que l'expressió cairats sembla indicar que ens trobem davant d'espelmes de secció polièdrica —quadrada o triangular—, és més probable que es refereixi a peces amb una secció lobulada amb quatre o tres lòbuls, similars a les espelmes que actualment s'anomenen atxes. Brandons i torxes es caracteritzarien també per dur blens més prims que els ciris i per no pesar menys d'unces 5 lliures¹⁴.

Si bé la producció per al mercat era monopolitzada per candelers i especiers¹⁵, en l'àmbit de la distribució podia existir un intermediari entre el fabricant i el comprador: el revenedor de candeles. L'especificitat de la candeleria afavoria l'aparició d'aquest professional. L'ús freqüent en moltes cerimònies religioses de candeles de cera va dur al fet que alguns revenedors s'especialitzessin en la venda d'aquestes petites espelmes a l'entrada de les esglésies, cosa que facilitava als fidels —tal com encara es fa ara— l'adquisició d'aquest «complement» litúrgic.

El primer ban documentat referit a la candeleria cal datar-lo entre novembre de 1321 i novembre de l'any següent i fou assignat al control del veguer de Barcelona. Es tracta d'un breu ban registrat al Llibre del Consell sota l'epígraf *banna vinnarum*, tot i que no té cap relació amb el món de les vinyes¹⁶. El ban prohibeix l'ús, en candeles de cera o de sèu i en brandons, torxes i ciris, de blens de *cotó de gra*, i mana que es facin de cotó bo, és a dir que s'emprí cotó que sigui net, que no contingui restes de les clofolles de les llavors¹⁷. La pena per a l'infractor serà de 60 sous, que es repartiran entre el veguer, dos terços de la multa, i la persona que hagi denunciat la irregularitat, el terç restant.

Cal destacar que és l'únic ban documentat en què es troben juntes candeles de sèu i candeles de cera. Totes les ordinacions posteriors separaran completament la candeleria de sèu de la candeleria de cera. Aquest ban el retrobarem, amb una pena substancialment inferior i ja únicament destinat a la candeleria de cera, en posteriors ordinacions sobre la cereria.

El segon ban documentat, datable entre 1345 i 1346, també el trobem registrat en un dels llibres del Consell, dins dels anomenats bans del pes, anotats sota l'epígraf *banna baiuli*. Estaven, per tant, sota el control del batlle de Barcelona, el qual rebria dues terceres parts de la multa, mentre que l'acusador es quedaria amb la restant tercera part. El ban anava dirigit als revenedors i revenedores de candeles i brandonets de cera, als quals s'obligava a emprar pesos de coure o llautó, i no d'altres materials, quan volguessin vendre, o millor revendre, el seu producte a pes. En cas d'infracció, el revenedor o la revenedora hauria de pagar un ban de 5 sous¹⁸. L'origen d'aquest ban cal buscar-lo, més que en algun problema dins del món de la candeleria, en un intent del municipi de controlar, per mitjà dels esmentats bans del pes, els pesos i mesures emprats en el mercat barceloní¹⁹.

En cap de les ordinacions posteriors tornarem a trobar cap referència a aquest tipus de control sobre els pesos emprats en la revenda, tot i que la revenda com a tal sí que serà objecte freqüent de preocupació dels consellers, que en voldran controlar els beneficis.

Durant la segona meitat de la catorzena centúria, es pregonaren pels carrers i places de Barcelona onze noves crides sobre la candeleria, tot i que de fet es tracta només de tres ordinacions diferents que, en alguns casos, foren repetidament publicades. Totes aquestes ordinacions foren posades sota el control del mostassaf, ja que es referien a aspectes el control dels quals incumbia a aquest oficial: la confecció de creus de difunts, la venda a la menuda de candeles i l'elaboració i fabricació de candeles i ciris. Bé que diferents en el contingut, tots tres conjunts de bans comparteixen en principi, tal com veurem, un mateix esperit: la recerca del bé comú.

Cronològicament els bans més antics són els relatius a la venda a la menuda de candeles, però analitzarem en primer lloc els anomenats bans de les creus de cera per la seva excepcionalitat —estan documentats una única vegada. A la Barcelona del tres-cents s'havia estès el costum d'enterrar els difunts amb una creu feta de cera sobre el cos. Era un costum realment molt estès, practicat, segons sembla, tant per persones benestants com, fins i tot, per pobres vergonyants i esclaus. En conseqüència, de creus n'existien de mides, formes i preus molt diferents. Per posar dos exemples, el prevere Pere Feliu, rector de la capella de les Verges, de Barcelona, va ser soterrat el març de 1395 amb una creu al pit que valia 15 sous i mig, mentre que Maria, esclava de Joan de Girona, ho fou, quinze anys més tard, el 1410, amb una petita creu que valia 6 diners²⁰. Les creus —de la mateixa manera que succeïa amb tota la cerimònia de soterrament— s'havien convertit en una forma d'ostentació de la situació econòmica i social del mort i de la seva família. En aquest context, el 28 d'abril de 1371, essent mostassaf Guillem de Santcliment, els consellers feren cridar dos bans pels quals es limitava el fast en l'ús de creus de cera en els enterraments. Desconeixem els motius concrets, però aquell any el consell barceloní prohibí a tot candeler i a tota altra persona fer

creus de cera destinades a ser posades sobre el cos del difunt que tinguessin un preu superior a 2 sous. La pena per a l'infractor seria de 50 sous. Igualment es va fixar per a aquell qui comprés les creus interdites una multa de 20 sous. De la pena, se'n farien tres parts, dues per al mostassaf i una per a l'acusador²¹. Es tracta, evidentment, d'una mesura en contra del luxe i l'ostentació que, tanmateix, no sembla que tingués massa èxit, ja que, per les mateixes dates de la prohibició, hem documentat vendes de creus de cera de preu molt superior als 2 sous²². És també simptomàtic de la poca efectivitat d'aquesta normativa el fet que, tot i no haver trobat cap constància que aquests bans fossin revocats, mai no es cridessin de nou i mai no es copiessin a cap dels reculls d'ordinacions posteriors²³.

Molta més transcendència van tenir, sens dubte, els bans pels quals es fixava el pes mínim de les candeles dinals i mallals. El 12 de desembre de 1351, essent mostassaf Bernat Abril, pels carrers de Barcelona es va cridar un ban que obligava els revenedors i revenedores a la menuda de candeles de cera en esglésies i altres llocs de la ciutat que la lliura de pes de candeles tingués un màxim de 24 candeles dinals o 48 candeles mallals²⁴. La forma en què està redactat el ban podria fer creure que ens trobem davant una fixació de preu màxim per a les candeles dinals i mallals, és a dir que com que cada lliura de pes ha de tenir 24 candeles de preu d'un diner, una lliura de candeles ha de costar 24 diners. Tanmateix, si tenim en compte que en aquesta època el preu de la cera obrada oscil·lava entre 19 i 21 diners la lliura²⁵, per tant força per sota dels 24 diners que marcaria el ban com a preu màxim, i si comparem aquest ban amb altres en què realment es taxen productes, els quals són molt més explícits²⁶, ens adonarem que, en el fons, el que el ban estableix és el pes mínim de les candeles dinals i mallals: l'obligació de vendre les candeles dinals de forma que en una lliura n'hi hagi 24 implica que cada candela ha de ser, com a mínim, de mitja unça de pes, i el mateix càlcul el podem fer amb les candeles mallals, d'un quart d'unça de pes. Dinal i mallal, per tant i en aquest moment, no reflecteixen el preu del producte, n'indiquen el pes o la forma.

El ban vindria motivat, possiblement, pel fet d'haver-se trobat al mercat candeles dinals i mallals molt petites, de menys de mitja unça i un quart d'unça respectivament, i el frau va ser atribuït no als fabricants —els candelers—, sinó als revenedors, que és a qui es dirigeix el ban. Cal retenir aquesta dada, ja que els candelers aprofitaran aquesta atribució — justificada o no, ho desconeixem²⁷— per, més endavant, fer evolucionar aquesta ban cap a un control —és a dir, una disminució— del benefici dels revenedors, la qual cosa redundava, evidentment, en un augment dels guanys dels candelers.

El ban es tornarà a cridar el 14 de desembre de 1352, el 7 de desembre de 1353, el 9 de desembre de 1354 i el 14 de desembre de 1355, tot i que en les dues darreres ocasions amb alguns canvis²⁸.

Al marge de la còpia de registre del ban de 1354 apareix la nota següent: *que pugà ganyar de IIII fins en V diners en la lliura*. Aquesta mateixa indicació ja apareix integrada en el text del ban de 1355²⁹. Amb la reforma del ban se'n desvirtua l'objectiu. Si originalment el ban era per evitar fraus per part dels revenedors i afavoria d'aquesta forma els clients, a qui s'assegurava la qualitat del producte, la reforma de 1354 ataca l'essència de l'ofici de revenedor, el marge comercial. Una mesura d'aquest tipus, en un mercat relativament petit com el barceloní, solament pot afavorir els candelers, és a dir aquells que venen als revenedors. Si tenim en compte la mida de la Barcelona medieval, veurem que era difícil que existissin grans diferències de preu en la venda de productes que, a més, no eren bàsics. Els revenedors no podien pas vendre més car que els fabricants o no gaire més car, per tant el marge comercial del revenedor s'havia d'extreure del guany del candeler fabricant. La fixació del guany màxim del revenedor, doncs, no beneficiava a ningú més que al fabricant, que tenia més força a l'hora d'imposar els seus preus i condicions als revenedors.

Més enllà de l'aplicació pràctica de la reforma, el que ens interessa és que les modificacions impliquen un canvi substancial en la filosofia del ban. L'objectiu deixa de ser un teòric

bé comú per passar a ser els interessos d'un col·lectiu, en aquest cas professional, que aprofita la capacitat normativitzadora del municipi per tal de defensar els seus interessos per sobre d'un altre col·lectiu de la mateixa ciutat. El cas és, realment, poc significatiu dins del volum de negocis i de relacions socials i laborals de la Barcelona tres-centista, però assenyal·la un canvi de tendència que s'accentuarà amb el pas del temps, especialment el segle següent.

Quan el 1367 es publiquin les primeres ordinacions destinades a tot l'art de la candeleria, aquest ban hi quedarà inclòs, reduït al control del guany dels revenedors. En aquestes ordinacions la qüestió del nombre de candeles en la lliura es tracta de forma indirecta: que en la lliura de candeles hi hagi les candeles necessàries per tal que no hi pugui haver més de 6 diners de guany³⁰. L'infractor, d'altra banda, enlloc d'incórrer en un ban de 5 sous, haurà de pagar una multa de 2 sous. En la nova formulació desapareixen totes les referències a candeles dinals i mallals, es redueixen les multes i es posa l'èmfasi en el control del guany dels revenedors, que augmenta en 1 o 2 diners per lliura. És difícil conèixer la justificació precisa dels canvis, però podríem dir que, aparentment, la nova versió del ban és més favorable als revenedors.

Els bans sobre els revenedors de candeles i llurs beneficis tornaran a aparèixer en una nova redacció i independentment dels bans dels candelers el 1374. El 31 de maig, per manament de Lluís d'Aversó, el mostassaf d'aquell moment, es van cridar els anomenats bans de candeles de cera, pels quals es repeteix el ban sobre el guany dels revenedors de candeles i n'apareix un de nou dirigit als candelers, és a dir als que fan candeles, que els impel·leix a fer-les i vendre-les *de tal forme que aquell qui les pendrà o comprarar (sic) per revendre no y puxe guanyar si no VI diners en la liura e no més*. Les penes per als infractors es mantenen en 2 sous per al revenedor i 5 sous per a aquell que trenqui el segon ban³¹. Aquesta reforma sí que suposa un canvi important respecte als bans anteriors. El control del guany es trasllada al candeler, a qui es fa responsable del guany del revenedor. Amb aquests nous bans es reconeix que el candeler també pot ser culpable de frau en el pes de les candeles —aquesta és la qüestió de fons de tots aquests bans, a menys pes més guany, si tenim en compte que parlem de candeles amb tota seguretat venudes a unitats i no a pes. En certa manera i amb textos diferents, s'ha tornat a la intenció de 1351. Però els candelers, a qui podríem considerar perdedors en els bans de 1374, no van tardar a reaccionar o a fer reaccionar els consellers barcelonins. Aquestes normes es van tornar a cridar el 21 de març de 1375, el 14 de juny de 1378 i, probablement, cap al maig de 1379³², però en la còpia de registre d'aquesta darrera crida s'afegeix una nota al marge del segon dels bans, datada a 14 d'abril de 1401, per la qual es fa constar que els consellers van anul·lar aquesta segona disposició referent als candelers, de forma que es tornava a la situació de 1367³³.

Si els bans de les creus de cera combatien el luxe i els bans de les candeles de cera van aparèixer per lluitar contra l'especulació i, en darrer terme, l'avarícia, l'últim gran conjunt de bans cridats al segle XIV, els anomenats bans dels candelers, buscava regular la producció i fabricació de candeles, és a dir tota la cereria. Aquestes ordinacions foren promulgades per primer cop el 30 de gener de 1367, durant el mostassafat d'Arnau Roure³⁴. El seu articulat és molt més extens que el dels altres bans i, a voltes, arriba a un grau de precisió que indica clarament la participació d'algun candeler en la seva redacció. La intenció que en guia el contingut és afavorir el consumidor, el comprador, per evitar possibles fraus i adulteracions i assegurar una indústria cerera de qualitat.

Les normes intenten abastar tots els aspectes de la fabricació. En primer lloc es prohibeix, sota pena de 60 sous, emprar cera que no sigui bona. La cera de mala qualitat, un cop trobada, serà cremada públicament pel mostassaf. En relació amb el ble, es reprèn aquell primer ban de 1321-1322 que prohibia l'ús de cotó de gra a les candeles i ciris de cera, i s'hi afegeix en aquesta ocasió que aquesta norma s'aplica específicament a les obres de cera

blanca. Igualment, la desorbitada pena de 60 sous de principis de segle es redueix a 5 sous per cada infracció. L'interès per una cera de qualitat motiva els següents quatre articles. Es prohibeix la mescla de cera blanca, la de millor qualitat, amb un altre tipus de cera, excepte amb refús blanc *qui sia suficient*, llevat que el client ho demani, sota pena de 60 sous. De la mateixa manera, es prohibeix, sota pena de 5 sous, que la cera *cruscha deshonestament*, és a dir que cruixi pel fet de tenir impureses, especialment aigua que no s'hauria extret correctament durant la fosa. L'ús de bodesc o cerut també es limita. Aquest haurà de ser controlat com a mínim per un dels còsols de l'art i no es podrà posar en candeles ni en cap altra obra de cera nova, sota pena de 20 sous. El *frantum* o *fratum* de cera no podrà ser comprat si prèviament no ha estat garbellat amb un garbell de gingebre, sota ban de 20 sous³⁵.

La qüestió dels blens és objecte d'una normativització exhaustiva. En dos extensos bans es fixa, amb relació al pes de la peça i a la matèria primera del ble —borres de cotó o cànem— quants fils ha de tenir un ble segons es tracti d'un ciri, és a dir d'una espelma cònica, o d'un brandó cairat de tres o quatre caires, és a dir quadrat o triangular. L'infractor del primer dels dos bans, el relatiu als ciris, cau en ban de 20 sous, mentre que qui incompleixi el segon haurà de pagar una multa de solament 10 sous. Tanmateix, ambdós bans queden moderats per un tercer en què s'estipula que si alguna persona desitja una obra de cera amb un ble més gros —no pas més petit—, que ho podrà demanar explícitament i el candeler no incorrerà en cap dels bans anteriors. Encara sobre el blens, es prohibeix, sota pena de 20 sous, la reutilització de blens vells en ciris i brandons.

Per tal de controlar el frau en aquests dos darrers tipus de peces, les ordinacions estableixen que els candelers hauran de marcar amb el seu senyal tots els ciris i brandons que superin la mitja lliura de pes, sota ban de 5 sous. Les ordinacions inclouen també el ban ja comentat sobre els revenedors de candeles per les esglésies i sobre el seu guany, que no podrà superar els 6 diners per lliura, sota pena de perdre les candeles i pagar 2 sous de multa.

Per acabar, els bans inclouen també la primera referència a una organització col·legial o gremial dels candelers. Tots aquests bans seran jutjats, quan sigui necessari, per dos còsols de l'art que seran escollits anualment i que hauran de jurar el càrrec davant del mostassaf³⁶. Clouen els bans les clàusules habituals de reserva del dret d'interpretació, reforma i revocació per part dels consellers i la fixació de la forma de repartir les multes: dues terceres parts per al mostassaf i la tercera part restant per als còsols de l'ofici.

Aquests bans es tornaran a publicar diverses vegades, com a mínim el 6 de març de 1372, el 10 de gener de 1373 i el 4 de febrer de 1374³⁷. En dos registres aparentment recopilatoris de finals del segle XIV els tornem a trobar, sempre amb la mateixa redacció, sense cap modificació³⁸.

Aquesta normativa sembla que controlarà la producció candelera fins ben entrat el segle XV. En el llibre de comptes de la mostassafia de Berenguer Morell, mostassaf entre 1399 i 1401, s'hi poden apreciar casos en què s'aplicaren sens dubte aquests bans. En citarem un a tall d'exemple. El 9 de setembre de 1401 l'especier i candeler de cera de Barcelona Bartomeu Saragossa fou jutjat pels còsols de la candeleria per haver treballat amb *mala cera*. Trobat culpable, se li aplicà el ban pertinent de 60 sous. D'aquests, 20 foren presumiblement cobrats pels còsols —no n'hi ha constància fefaent—, mentre que dels 40 sous restants va obtenir gràcia del mostassaf i solament en va haver de pagar 22, dels quals una tercera part, 7 sous 4 diners, foren per als pesadors de la mostassafia i la resta, 14 sous 8 diners, per al mostassaf³⁹.

Tot i que durant el segle XV els bans de 1367 no es tornaren a publicar, sens dubte seguien vigents fins que quedaren derogats per les reformes redactades al darrer quart del segle XV. Tanmateix, entre 1367 i les reformes de finals del quatre-cents, es publicaren quatre bans que, sota el nom d'ordinacions fetes sobre l'ofici dels candelers de cera, completaven aspectes nous o poc definits en les ordinacions anteriors⁴⁰.

Dels quatre nous bans, els dos darrers mantenen amb claredat l'esperit de les ordinacions de 1367. El penúltim prohibeix l'ús de refús, és a dir de cera reciclada, a l'interior de les candelers dinals i mallals, excepte si el client ho demana expressament. L'últim ban també es refereix a les candelers dinals i mallals i prohibeix l'ús en la seva fabricació de blens de borres o de cànem i obliga a emprar blens de bon cotó, excepte, de nou, si el client ho sol·licita explícitament. Si es trenca qualsevol d'aquests bans, la multa serà de 20 sous.

Es tracta, en ambdós casos, d'acabar de concretar dos aspectes que a les anteriors ordinacions havien quedat omesos, però que estan inspirats pel mateix esperit: assegurar als usuaris la qualitat de les obres que eixien dels obradors de cereria.

No tan clara és la intenció dels dos primers bans de les noves ordinacions. Pel primer ban es prohibeix a tothom, dins de Barcelona i els seus termes, *pembre ne fer pembre en truy ne fora truy alguna manera de serut ne de bodesch*, és a dir es prohibeix premsar el cerut i el bodesc en trulls o molins d'oli o fins i tot fora d'aquests. La pena per a l'infractor és la gens menyspreable quantitat de 100 sous. El primer problema que planteja aquest ban és la seva interpretació. En principi, el cerut o bodesc no es premsava, sinó que es fonia i es colava, després d'haver-ne extret per decantació la cera. Potser en algun moment la mel es va extreure mitjançant premses? Ho desconeixem. Tanmateix, independentment del significat exacte, podem intentar explicar el perquè de la prohibició. El més plausible és que es plantejessin problemes de salut pública o de qualitat arran d'haver fet servir els molins d'oli per premsar el cerut i el bodesc. Tanmateix, també podria ser que els candelers —o els apicultors— intentessin obligar a tothom, mitjançant aquest ban, a usar premses especials per a cera, premses que, evidentment, estarien sota el seu control. Tot i que sembla més probable la primera hipòtesi, el proteccionisme que traspua el segon ban d'aquestes ordinacions, que seguidament comentarem, impedeix que es pugui descartar a priori la segona proposta d'interpretació.

El segon ban de 1427 prohibeix a tot aquell que no tingui botiga oberta treballar la cera blanca i la vermella⁴¹, ja que els candelers i especiers que sí tenen botiga oberta segellen amb la seva marca les seves obres i això permet als cònsols de l'ofici reconèixer i inspeccionar les peces. L'incompliment del ban es castigava amb 100 sous de multa, important suma que no havia aparegut en cap de les anteriors ordinacions, llevat del ban anterior sobre els trulls.

El beneficiari últim dels quatre bans de 1427 segueix sent el consumidor, a qui s'intenta assegurar uns productes de qualitat, sense blens adulterats ni cera de mala qualitat, inspeccionats periòdicament pels cònsols de la candeleria. Tanmateix s'hi percep un petit canvi de mentalitat que s'accentuarà en ordinacions posteriors. La prohibició de premsar cerut i bodesc i, sobretot, l'obligació de disposar de botiga oberta per a poder treballar cera blanca i cera vermella defensen els interessos dels candelers i especiers ja establerts i es dirigeixen contra l'intrusisme i contra la producció casolana.

Aquest canvi de mentalitat, incipient el 1427, es mostrarà amb claredat a les noves ordinacions dels candelers de cera cridades el 30 d'agost de 1476. D'aquestes, a més, en disposem tant de l'esborrany presentat pel mateix ofici dels apotecaris i candelers de cera de Barcelona al Consell de Trenta-dos, com de les actes d'aquest Consell en què es decideix aprovar-les⁴². Per les actes del Consell sabem que els candelers i especiers van presentar uns memorials que desitjaven que fossin convertits en ordinacions, en virtut de la capacitat normativa del Consell de Trenta-dos. En l'acta del Consell es fa constar amb claredat que els memorials comptaven amb el suport i el beneplàcit de tota l'art. El Consell de Trenta-dos, vist que el contingut dels memorials és *loable*, va manar que aquests fossin convertits en ordinacions i que aquestes es publiquessin, remetent l'execució d'aquesta decisió als consellers⁴³.

El primer dels bans estableix que, per tal de tenir obrador de candeleria, caldrà haver estat cinc anys practicant amb un candeler o especier, és a dir que s'estableix un aprenentatge

obligatori de cinc anys per a tots els nous candelers. En cas de no complir-se aquest requisit, s'incorrerà en ban de 25 sous.

Per tal de lluitar contra la morositat, es prohibeix als candelers obrir compte a aquells clients que tinguin deutes pendents amb altres candelers o especiers. En cas d'infracció el candeler haurà de pagar una multa de 10 sous. Tanmateix, el mateix ban estableix que, evidentment, aquesta pena solament s'aplicarà si el candeler ha estat avisat prèviament pels còsols de l'art de la morositat del client. Aquesta clientela solament se la podrà atendre si paga en metàl·lic.

En cas de *debat o qüestió* pel preu de la cera entre els candelers i els seus clients o entre els mateixos candelers, el conflicte serà resolt pels dos còsols de la cera de forma inapel·lable. Els còsols decidiran, taxaran, jutjaran i declararan sobre l'assumpte i la seva decisió serà anunciada immediatament al veguer o a l'oficial a qui pertoqui la jurisdicció per tal que s'executi la sentència.

Finalment, el darrer ban prohibeix a candelers i apotecaris encarregar fora la ciutat l'elaboració de ciris i similars, és a dir se'ls prohibeix aprofitar mà d'obra forana en la fabricació de candeles, ciris i brandons, sota pena de 10 lliures, és a dir 200 sous, la pena més alta documentada fins al moment en relació amb la candeleria de cera⁴⁴.

El canvi d'objectiu d'aquesta normativa respecte de totes les anteriors, fins i tot la de 1427, és evident. Si a les primeres es regula pensant en els clients, en els consumidors, a la recerca d'uns productes de qualitat, és a dir, es «legisla» pensant en el bé públic general, en els bans de 1476 ens trobem davant la reacció proteccionista d'un col·lectiu que, possiblement per la situació de crisi de la segona meitat del segle XV, es tanca i es defensa d'instrusismes i de competències «deslleials». L'aprenentatge obligatori de cinc anys, tot i que justificable tècnicament com a necessari per tal d'obtenir productes de qualitat, és una mesura clarament proteccionista que beneficia els candelers ja establerts, dificulta alhora l'obertura de noves candeleries i afavoreix la successió «endogàmica» de pares a fills —l'aprenentatge de cinc anys d'un fill és molt més fàcilment demostrable que el d'un aprenent forà. Les mesures contra morosos i el reforçament del consolat de l'art com a jutge de darrera instància inapel·lable en conflictes mercantils són també mesures que defensen els interessos del gremi, més que no els dels consumidors, especialment la segona mesura, ja que els còsols tendiran a ser sempre, en litigis entre candelers i clients o subministradors, favorables als primers. Finalment, la prohibició de buscar mà d'obra fora de Barcelona és una mesura d'evident caràcter proteccionista, que té per objectiu evitar la competència de productors forans que devien poder oferir més bons preus que els barcelonins. La impressionant pena fixada per a aquesta darrera pràctica mostra el grau de preocupació de l'art i, alhora, corrobora indirectament que aquesta pràctica ja devia ser habitual a la Barcelona de la segona meitat del segle XV. D'altra banda, l'acceptació sense cap retoc significatiu dels memorials dels candelers i especiers per part del Consell de Trenta-dos mostra que el canvi de mentalitat que esmentàvem era compartit també pels membres del Consell, que no van posar cap impediment a la proposta.

Tot plegat il·lustra el que ja havíem apuntat: com, a partir de la segona meitat del segle XV —recordem l'antecedent de 1427, que marca un canvi de tendència—, alguns oficis s'adonen de les possibilitats que la capacitat normativa del municipi ofereix. Se n'adonen i les aprofiten, mitjançant memorials que el govern municipal s'encarrega de convertir en ordinacions. El canvi de mentalitat requereix també, evidentment, una transformació de la concepció del govern municipal per part d'aquells que controlen el municipi. No podem saber si memorials similars foren presentats als consellers pels candelers i especiers al segle XIV, però podem assegurar que sí que ho foren a partir de la segona meitat del segle XV i que, a més, foren aprovats⁴⁵.

Els bans de 1476 no tindran una vida massa llarga, possiblement a causa de la seva evi-

dent «inclinació» cap als interessos dels candelers. Tot i que no en conservem una derogació completa i explícita, el 1526 seran parcialment reformats i, quan es realitzi la gran recopilació de 1560, el *Llibre de les ordinations fetes sobre lo offici de mostaçaf*, els bans de 1476 ja no hi seran recollits, fet que deixa indicar que es consideraven vacats.

Si uns bans de 1526 reformen els de 1476, el 1497 el Consell de Trenta-dos aprovava una altra reforma, en aquest cas de les velles ordinations de 1367. En la reunió del Consell de 10 de novembre de 1497 es van confirmar, per petició novament dels còsols dels especiers i candelers de cera, unes noves ordinations anomenades de apotecaris e candelers de cera⁴⁶. Els catorze articles d'aquestes noves ordinations esmenen, de forma força desordenada, molts aspectes de les ordinations de 1367, fins al punt que aquestes ja no apareixeran a les recopilacions de crides cinc-centistes, signe inequívoc d'haver quedat revocades per la nova normativa.

Per tal de facilitar l'explicació, trencaré l'ordre dels diferents bans i els exposaré ordenats en dos blocs: primer els referents a l'elaboració i fabricació de candeles, és a dir els que reformen els bans de 1367, i després els que tracten de l'organització de l'ofici, és a dir bans de nova creació. Per tal que es pugui reconstruir l'ordenació original esmentaré cada vegada el número d'ordre que els correspon al manuscrit⁴⁷.

Respecte a la qualitat de la cera, es reprèn la prohibició d'emprar cap altra cera que la neta i pura, sota ban de 60 sous, a més de la crema de la cera fraudulenta davant la porta de l'obrador de l'infractor (ban 1). L'única diferència amb el ban anterior és que s'especifica que la inspecció de la cera la podrà dur a terme el mostassaf, o bé els còsols de l'art de la cera, que guanyen protagonisme.

Les especificacions relatives als blens i les mescles de tipus de cera s'aglutinen en un únic ban, el segon. El ble per a la cera blanca haurà de ser de cotó bo, tot i que en el cas dels ciris haurà de ser de fil de cànem de qualitat. En ambdós casos el ble haurà d'ésser proporcionat al pes del ciri. A la cera blanca solament s'hi podrà mesclar refús blanc, i es prohibeix explícitament la cera groga. La infracció de qualsevol d'aquestes normes serà punida amb una multa de 5 sous.

Encara sobre la mida dels blens, el ban 5 especifica el nombre de fils amb relació al pes del ciri —de fust cilíndric— i el ban 6 el mateix per a les torxes de cera —de fust polièdric. Tanmateix, en ambdós casos es dona una major llibertat al candeler o especier a l'hora de decidir quants fils s'hi hauran de posar. L'incompliment dels bans es pena amb 10 sous de multa. El doble de multa haurà d'abonar qui empri blens usats en peces noves (ban 8) i qui no mulli els blens de cotó en bona cera nova, neta i colada (ban 12).

Dos tipus concrets de productes, les candeles de beneficiat i els ciris *obrats a obs de cremar devant lo cors preciós de Jesucrist lo dia del Dijous Sanct*, són objecte de sengles bans. El ban 9 prohibeix *passar* les candeles de beneficiat de refús negre, i és obligatori fer-ho amb cera nova o cera de *peradures*, sota pena de 20 sous⁴⁸. El ban 13 estableix que des d'aleshores els ciris que es fabriquin per al Dijous Sant s'hauran de fer de refús blanc o de cera nova i neta. Qui trenqui el ban pagarà 60 sous.

L'obligació de segellar els ciris i torxes es manté, encara que ara a partir d'un pes mínim d'una lliura i amb una pena gairebé insignificant de 6 diners (ban 4).

Enfront d'aquestes disposicions relatives a l'elaboració de candeles i altres peces de cera, els altres bans es refereixen a l'organització del col·lectiu candeler. El ban 3 estableix que quan els còsols de l'art decideixin congregar consell per algun assumpte relatiu a l'art, l'andador ho haurà de notificar als membres de l'art i aquests hauran d'acudir obligatòriament al lloc i a l'hora fixats pels còsols, excepte si existeix una causa major, que haurà de ser notificada als dits còsols. Qui no acudeixi al consell sense justificant haurà de pagar una pena d'una lliura de cera nova o el seu valor.

Respecte als còsols, aquests, una vegada escollits i abans d'entrar en possessió del con-

solat, hauran de jurar el càrrec davant del mostassaf i es comprometran a servir les ordinacions existents i a fer tres inspeccions anuals de les botigues de candelers de cera i apotecaris, una per la Mare de Déu de febrer, l'altra per Sant Joan de juny i la darrera per Tots Sants. Si els cònsols incompleixen aquestes obligacions, incorreran en ban de 20 sous (ban 10).

Els cònsols posseeixen també el dret a atorgar llicència a tot nou candeler o especier per tal que pugui obrir botiga. Tanmateix, per a rebre el permís, el nou candeler haurà d'haver estat cinc anys amb un altre cerer o apotecari i haurà d'haver superat un examen. A més, el nou candeler o especier haurà de tenir tapit, tenda i segell, símbols de disposar d'una botiga⁴⁹. El segell, a més, haurà de ser entregat als cònsols cada vegada que aquests faran la cerca per comprovar la qualitat de la cera (ban 11).

Finalment, en cas que un candeler mori sense fills mascles que el puguin succeir, es fixa un termini de sis mesos passat el qual o bé s'haurà de tancar la botiga o bé l'haurà de regir un *home àbil e sufficient*. Si el difunt té fills, el termini s'allarga fins a un any, amb les mateixes condicions. Si s'excedeixen aquests terminis i la botiga segueix oberta, els hereus o, més segurament, les hereves, hauran de pagar l'elevada multa de 200 sous.

Les clàusules finals, a més d'establir, com sempre, la retenció per part dels consellers del dret a interpretar, corregir i esmenar les ordinacions i el que en elles hi pogués haver de poc clar o dubtós, fixen la repartició dels bans en tres parts, una per al mostassaf, una altra per als cònsols i una darrera per a les obres dels murs i valls de la ciutat.

Tot en aquestes ordinacions, des del preàmbul fins a la repartició de les penes, de les normes relatives a la fabricació de peces de cera als bans sobre l'organització de l'ofici, reflecteix la defensa dels interessos col·lectius de l'art de la cera per sobre dels interessos de la clientela, preeminents en les ordinacions anteriors, especialment les de 1367, i fins i tot per sobre dels interessos dels mateixos candelers individualment. Les penes per frau i adulteracions en la fabricació de peces de cera, és a dir les multes per produir candeles, ciris i similars de baixa qualitat, descendeixen respecte a les ordinacions anteriors, alhora que es simplifiquen. Les concretes normes sobre les candeles de beneficiat i els ciris de Dijous Sant, possiblement originades en problemes concrets que de moment desconeixem, no ens han de despistar de la tasca duta a terme de simplificació i reducció d'infraaccions i penes respecte a les ordinacions de 1367. La qüestió del nombre de fils en els ciris pot ser emblemàtica en aquest sentit: es redueix la pena a la meitat, es simplifica la redacció substancialment i encara s'afegeix una clàusula que deixa a l'àrbitri del fabricant la quantitat final de fils segons un criteri tan difícilment controlable com són els coneixements tècnics del candeler⁵⁰.

La cereria com a corporació professional, com a gremi també es deixa sentir en aquestes ordinacions. L'obligació d'assistir a les assemblees de l'art, les inspeccions periòdiques dels cònsols, l'obligatorietat de l'aprenentatge i de l'examen i la necessitat d'una llicència dels cònsols per a obrir botiga són mesures que afavoreixen i enforteixen l'art com a organització.

Equipats amb les ordinacions de 1497 i les de 1476, els candelers s'enfrontaren al canvi de segle amb una força considerable com a grup, possiblement fins i tot excessiva. De forma que a la reunió del Consell de Trenta-dos de 17 de novembre de 1526, s'aprovà la publicació d'un conjunt de bans que reformaven les ordinacions de 1476, que deixaven de tenir vigència⁵¹. Les actes del Consell no deixen clar si la reforma fou proposada per l'ofici o pels consellers, ja que una primera redacció de les actes en què es feia constar que els candelers havien presentat un memorial que sol·licitaven que els fos convertit en ordinacions, fou ratllada i substituïda per un text que sembla indicar que la reforma partí dels consellers⁵².

El 29 de novembre de 1526 Francí de Luna, trompeta i corredor del rei, publicava pels carrers de Barcelona amb so de dues trompetes, per ordre del veguer, el mostassaf i el batlle de torn, unes ordinacions noves *abilitant altres ordinacions de speciars usants de cera y candelers de cera*⁵³. El preàmbul, molt extens, explica amb claredat el motiu dels nous bans. Les

presentes ordinacions en reformen d'antigues que o bé no són respectades pel pòc valor de la multa aplicada o bé requereixen *correctió y abilitatió*.

El primer ban es refereix a la qüestió de les marques dels fabricants. En gran part es retorna a les ordinacions de 1367 i s'obliga a marcar tot ciri de més de mitja lliura de pes i tota torxa de més d'una lliura, però sobretot s'augmenten substancialment les penes: 10 sous per als ciris sense marcar de mitja lliura a una lliura i 20 sous per als ciris i torxes de més d'una lliura.

Encara sobre la qüestió de les pagelles, marques o segells, donat que sovint molts ciris i torxes es pinten, per tal que no s'impedeixi l'efecte del ban anterior, es prohibeix als pintors de ciris que tapin amb les seves pintures la marca, de manera que es pugui saber qui haurà fet el ciri. El pintor que infringeixi el ban incorrerà en una multa de 20 sous.

També és nou el tercer ban d'aquestes ordinacions, tot i que reprèn conceptes dels bans del segle XIV. Com que s'ha vist que en ocasions es refeien ciris i després es descobria que no el ciri nou, sinó l'original, no era de bona qualitat i, com que era refet, no es podia saber el culpable, es prohibeix *obrar o fer obrar ciris alguns o entorxes o altra qualsevol obra de la dita art sobre falç*, és a dir es prohibeix reutilitzar restes de ciris sense fondre-les de nou, sota ban de 60 sous.

Per contra, els dos darrers bans reformen clarament les ordinacions de 1476. En primer lloc es recorda l'existència d'un ban que prohibia als candelers i especiers amb taulell anar a fora de Barcelona per a obrar cera i s'afirma contundentment que *la experiència hage mostrat la dita ordinatió succehir en dan de la dita ciutat y cosa pública de aquella*. Per tot això, es decideix aixecar la prohibició encara que s'especifica que l'obra feta fora la ciutat solament podrà ser per a ús propi i no per a vendre. Aparentment es tracta d'una reforma a mitges, ja que s'allibera la producció, però es manté la prohibició de la comercialització. De fet, se segueix afavorint els candelers barcelonins, ja que el que els podia amoïnar no era que alguns particulars fora ciutat es fessin els seus propis ciris i candeles, sinó que entrés producció forana a la ciutat que els fes la competència.

El darrer ban exposa amb claredat els conflictes existents entre els candelers i els especiers que obraven cera i entre els cònsols de cadascuna de les dues «famílies» d'artesans de la cera. Segons la introducció, existia un cert conflicte sobre com accedir a un taulell. Per un costat hi havia els apotecaris examinats, que deien tenir-hi dret per llur examen, i per l'altre els candelers que havien obtingut llicència dels cònsols. A més, el cònsol dels especiers que obraven cera i el cònsol dels candelers es disputaven la capacitat de donar llicència, sense reconèixer l'un a l'altre els permisos. Tot això havia creat, tot i haver-hi candelers aptes a Barcelona, una preocupant disminució del nombre de candelers de cera. Per tot plegat, els consellers decidiren que eren lícites les candeleries obertes tant per apotecaris examinats com per candelers que haguessin estat cinc anys aprenent l'ofici amb un apotecari o amb un candelero, i que ningú —cònsols, oficials, cort o jutges— podia posar en dubte la legitimitat i el dret d'aquests candelers i apotecaris a tenir botiga o obrador obert. Els que contravinguessin l'establert en els dos darrers bans haurien de pagar, cada vegada, una multa de 20 sous.

Pel caràcter general de les ordinacions, les penes es repartirien, com les de 1476, a raó d'un terç l'oficial executor, un terç l'acusador i un terç l'obra dels murs i valls de la ciutat.

Mentre que els dos darrers articles de les ordinacions responen a una situació concreta, els tres primers bans són generals i prendran tanta importància que acabaran essent inclosos, a partir de l'any següent, en els bans anomenats *del mostaçaf novament entrat*, és a dir aquells bans que tot mostassaf que jurava el càrrec havia de fer publicar. D'aquesta manera sabem que els tres bans foren cridats de nou el 14 i 15 de gener de 1527, el 15 i 16 de gener de 1529, el 29 de gener de 1530, el 29 de desembre del mateix any, el 15 de gener de 1532, el 14 de gener de 1535, el 12 de gener de 1536, el 8 de gener de 1537, el mateix dia de 1538⁵⁴...

La inclusió de part dels bans de 1526 en els bans amb què el mostassaf encetava l'exercici del seu càrrec no fa més que augmentar la importància d'aquesta reforma encaminada sens dubte a corregir els excessos de les ordinacions de 1476, abrogades tàcitament pels nous bans.

La seqüència de «derrotes» i «victòries» del bé comú i dels interessos corporatius dels especiers obrants de cera i els candelers, més enllà dels detalls concrets, ens interessa pel fet que mostra l'evolució de la relació d'un col·lectiu professional amb un dels privilegis més importants de la ciutat, el *ius statuendi*. Entre les ordinacions del segle XIV i les del segle XV la diferència rau en l'esperit que mou les ordinacions. Ja hem comentat que no sabem fins a quin punt les ordinacions del tres-cents emanaven dels candelers o els eren imposades. Certament, la concreció de les ordinacions generals de 1367 i la reforma a favor dels candelers del ban de 1351 semblen indicar que els candelers participaren d'alguna manera en la seva elaboració, però aquesta participació s'enfocà, generalment, cap a la defensa dels interessos dels clients i cap a l'establiment d'una indústria cerera de qualitat, la qual cosa, en el fons, tampoc era contrària a priori als interessos particulars de la cereria. El segle XV, en canvi, presenta una relació diferent entre l'art de la cera i el govern municipal. En primer lloc coneixem de primera mà que les iniciatives normativitzadores parteixen directament dels candelers. Aquestes, a més, ens mostren un col·lectiu a la defensiva que pretén salvaguardar els seus interessos, fins i tot per sobre dels de la clientela. Evidentment, tot això cal emmarcar-ho en el context d'una Barcelona en evolució. La catorzena centúria encara coneix una activitat comercial i industrial important i el bon nom dels productes barcelonins és un objectiu que la ciutat, amb totes les seves institucions, ha de preservar. Enfront d'això, el tumultuós cinc-cents barceloní, amb la guerra civil i totes les seves conseqüències, ha d'influir en la forma en què les corporacions d'ofici es relacionen amb el govern municipal. La candeleria es replega i busca, a través de les institucions municipals, que es defensin els seus interessos particulars, i la ciutat, amb les seves institucions, ho accepta i ho avala i converteix la defensa de l'art en normes de compliment obligatori. Aquestes són les dues novetats que, en aquest aspecte, viu el segle XV: un col·lectiu professional, els candelers, aprofita la capacitat normativa de la ciutat per a protegir els seus interessos i la ciutat escolta i recolza aquestes mesures.

Personalment intueixo que aquest canvi, que en el present treball hem vist respecte d'un cas concret, són extensibles a d'altres col·lectius. No estem davant d'un fenomen singular, sinó que, resseguint les ordinacions referents a altres oficis i arts, crec que es podrien apreciar processos similars en d'altres àmbits professionals i socials.

Amb l'estudi d'altres fenòmens similars i amb la contextualització de tots aquests processos amb l'evolució de la ciutat comtal —objectiu de noves aproximacions a aquesta temàtica— podrem acabar entenent els mecanismes que van permetre que certs col·lectius es decidissin a emprar un privilegi de la ciutat, en teoria comú a tots els ciutadans, per a la defensa dels seus interessos.

APÈNDIX

1⁵⁵

1367, gener 30. Barcelona
AHCB, CC, V.2, f. 8r-9r.

Die sabbati XXX die Januarii anno predicto
Bans dels candelers

Ara oïats per manament del mostaçaff, ordonaren los consellers e prohòmens de la ciutat^d a conservació e profit del offici dels candalers e per bé comú de la ciutat e per squivar que frau no s'i puxa fer que tot hom qui obra çera en Barcelona que sia tengut obrar aquella çera bona e leyal e qui contrafarà

pagarà per ban LX sous e res no menys que la dita çera sia cremada per lo mostaçaff per les plaçes de la ciutat.

Ítem ordonaren los dits consellers e prohòmens que tot candaler o son missatgé qui obrarà çera blancha haja a fer tots los biens de cotó e que no · y meta cotó de gra e que · ls dits biens sien bons e sufficients e qui contrafarà pagarà per ban quescuna vegada V sous.

Ítem que en la obra de la dita çera blancha negun candaler ne son missatge no gos mesclar neguna altra çera ab la dita çera blancha si donchs no és refús blanch qui sia sufficient, si donchs no · u feya ab volentat d'aquell qui obrar la farà, sots ban de LX sous.

Ítem que la dita obra de la dita çera sia obrada per manera que no cruscha, és entès emperò que no cruscha deshonestament, e qui contrafarà pagarà per ban quescuna vegada V sous.

Ítem que neguna persona qui obra o faça obrar çera en la dita ciutat no gos obrar^b bodesch fins que sia vist per los cònsols o per la l d'aquells, e qui contrafarà pagarà per ban quescuna vegada XX sous.

Ítem que neguna persona qui obra o faça obrar de la dita çera no gos metre ne mesclar en candel · les ne en negunes de les dites obres de çera nova negun bodesch, e qui contrafarà pagarà per ban cada vegada XX sous.

Ítem que negun candaler ne son missatge no gos comprar ne fer comprar fratum de çera sens que no l'haja garbellat ab garbell de guingebra, sots ban de XX sous.

Ítem que neguna persona qui obra o faça obrar çera en Barcelona no gos metre en ciri de III unces més avant de III fils de borres sufficients e egual filat o X fills de cànem, e en ciri de miga lliura, més avant de VIII fils de borres o XII fils de cànem e en ciris de I^a lliura més avant de XVI fils de borres o XXIII fils de cànem, e en ciris de una lliura e miga o de II lliures^c més avant de XX fils de borres o de XXX fils de cànem, e en ciris de III o de III lliures més avant de XXIII fils de borres o de XXXVI fils de cànem, e en ciri de V lliures o de VI més avant de XXX fils de borres o de XL fils de cànem, e en ciris de VII o de VIII lliures més avant de XL fils de borres o de L fils de cànem, e en ciris de IX o de X lliures més avant de^d XLVI fils de borres o de LX fils de cànem, e en ciri de XI lliures e en tot altre ciri de maior pes sia e deja ésser lo ble sufficient e qui contrafarà pagarà per ban quescuna vegada XX sous.

Ítem que negun brendó cayrat de IIII cayres o de III sien de la ordinació dejús escrita, qui sien de V o de VI lliures no gosen metre més avant de XVI fils de borres ben filades o de cànem de XXIII fils, e en brendó de VII o de VIII lliures més avant de XXIII fils de borres o de XXXII fils de cànem, e en brendó de IX o de X lliures més avant de XXXII fils de^e borres o de XL fils de cànem, e si són de major pes que sien sufficients, e qui contrafarà pagarà per ban quescuna vegada X sous.

Ítem ordonaren los dits consellers e prohòmens que si alcuna persona volie que en alcuna obra qui fes fer que · y hagués pus gros bien que · l pogués fer que no · n fos reprès.

Ítem que neguna persona qui obra o faça obrar çera en la dita ciutat no gos metre ne fer metre en alcun ciri o brandó negun ble vey qui sia estat ja en altra obra, sots ban de XX sous.

Ítem que tota persona de qualque condició sia^f qui obra o faça obrar çera en la dita ciutat que deja marchar ab son propri senyal tot ciri o brandó qui sia de miga lliura ensús e qui contrafarà pagarà per ban quescuna vegada V sous.

Ítem que tota persona de qualque condició sia^g qui revena candeles per les esgleyes prena les dites candeles de tal nombre que no pusque haver de guany en la lliura sinó VI diners, e qui contrafarà perdre les candeles e pagarà per ban quescuna vegada II sous.

E entenen los dits consellers e prohòmens que les dites coses sien jutjades, com loch haurà, per II cònsols qui seran elets quescú any en lo dit ofici, los quals en comensament de lur regiment sien tenguts de jurar en poder del dit mostaçaff de haver-se bé e leyalment en lo dit ofici.

Deis quals bans damunt dits haurà les II parts lo mostaçaff e la terça los cònsols del dit offici.
Retenen-se etc.

a. ciutat, *interlineat.* - *b.* gos obrar, *interlineat.* - *c.* o de II llrs., *interlineat.* - *d.* Segueix XV, *ratllat.* - *e.* Segueix cànem, *ratllat.* - *f.* sia, *interlineat.* - *g.* Ídem.

1476, agost 30. Barcelona
AHCB, CC, IV.10, fs. 115r-v.

A XXX de agost del any MCCCCLXXVI per los honorables consellers e concell ordinari de XXXII de la ciutat de Barcelona foren fetes les ordinacions següents.

Per benavenir de la cosa pública e bon repòs e tranquil·litat circa la conservació e stament de aquells qui en la present ciutat usen e per avant usaran, pratiquen e practicarán de la art de cera, corroborant e confirmant les ordinacions sobre la dita art en lo passat fetes sinó en quant les presents seran vistes a aquelles perjudicar, ordonaren los dits consellers e pròmens a les dites ordinacions ésser ajustades les coses següents.

Primerament per squivar molts fraus qui en la dita art se seguexen e per tranquil·le repòs de la cosa pública, ordonaren los dits consellers e pròmens de la dita ciutat que d'aquí avant no sia lícit ni permès a algú tenir obredor obrant cera en la dita ciutat si ja no ha stat o practicat sinch anys ab apothecari o candaler obrant cera en la present ciutat de Barcelona, sots ban de XXV sous per quescuna vegada que serà fet lo contrari.

Ítem ordonaren los dits consellers e pròmens que no sia lícit ne permès a algú dels dits apothecaris e candalers obrant cera en la dita ciutat tenir compte a algú qui primer fos deutor a altres dels dits apothecaris o candalers axí dins la dita ciutat com fora aquella de qualsevol ley o stament sien, entès emperò que tals apothecaris o candalers sien avisats e notificats de e per los dits còsols de la dita art tals ésser deutors, e si contra açò serà fet o faran sien incorreguts e incorreguen en pena de X sous per quescuna vegada que n serà fet lo contrari.

Emperò que no sia prohibit a algun apothecari o candaler vendre cera obrada a qualsevol persona qui pach al comptants no obstant que tal persona sia deutora a altre apothecari o candaler.

Ítem ordonaren més avant los dits consellers e pròmens que tostemp que serà debat o qüestió per e entre algú dels apothecaris e candalers e altres qualsevol persones o de ells ab ells per los preus de la cera que aquella tal qüestió e debat sia decidida, tatxada, judicada e declarada per los dits dos còsols de la cera qui aquell any seran de la qual declaració, tatxaçió e judicació per los dits còsols feta algunes de les parts no se'n puxen reclamar ne apel·lar ne haver altre recurs ans pus per los dits còsols serà feta relació al honorable vaguer o regent la vagueria o a son honorable consistori o en aquell official qui s pertenyerà lur jurisdicció que decontinent sia feta la exequció tota excepció remoguda.

Ítem ordonaren los dits consallers e pròmens que no sia lícit a algun candaler e o apothecari qui faça lo exercici de la cera anar o trametre de fora per obrar ciris o altres coses pertanyents a la dita art de la cera, e si per algú serà fet lo contrari incorrega en ban de X lliures.

Dels quals bans sien fetes tres parts, la una sia del official que n farà la exequció, l'altra del acusador e la restant terça part de les obres del murs e valls de la dita ciutat.

Retenen-se emperò los dits consellers etc.

Notes

- * Aquest article forma part del Programa d'Investigació «La Corona d'Aragó i els països islàmics a la baixa edat mitjana: el marc politicomilitar i els intercanvis econòmics i culturals» (PB 94-0123), dirigit per la Dra. Maria Teresa Ferrer i Mallol. He d'agradir a Josep Mas, de la Cereria Mas, de Barcelona, a Núria Guasch i a Albert Vela els seus comentaris i suggeriments, que espero haver sabut aprofitar adequadament.
- 1 Carles VELA i AULESA, «Les ordinacions de mercaderies encamerades o falsificades. Evolució del control municipal sobre la qualitat de les espècies i les drogues (segles XIV-XV)», *Barcelona Quaderns d'Història*, 5 (2001), p. 19-45.
 - 2 Sobre la capacitat normativa del municipi, remeto a VELA i AULESA, op. cit., i a la bibliografia en ell esmentada.
 - 3 Tot i que és innegable que el *bé comú*, del qual parlen la gran majoria d'ordinacions, inspirà la tasca normativa municipal, cal no oblidar també que el poder municipal fou monopolitzat gairebé exclusivament durant tota l'edat mitjana pels ciutadans honrats i que, per a aquests, la defensa del *bé comú* era també, en el fons, la defensa del *statu quo* i, per tant, dels seus interessos de classe dirigent. Des d'aquesta perspectiva, la fixació de preus màxims, per exemple, és una mesura que, com que evita els aldarulls i el malestar social derivats de preus especulatiu desorbitats, assegura la pau social i, en darrer terme, l'estabilitat necessària per tal que l'oligarquia barcelonina mantingui la seva posició social preeminent.
 - 4 Sobre la candelera de cera o cereria a la Barcelona medieval i moderna la bibliografia és pràcticament inexistent i solament podem citar la succinta aproximació a la història dels cerers d'*Els cerers de Catalunya 1498-1998*, [Barcelona], Honorable Col·legi de Cerers, [1998]. Tot i que no sigui el seu objectiu principal, són molt més interessants les pàgines dedicades als apotecaris en la mai prou ben ponderada obra de Miquel GONZÁLEZ Y SUGRAÑES, *Contribució a la història dels antics gremis dels arts y oficis de la ciutat de Barcelona*, Barcelona, Llibreria Antiga y Moderna de Salvador Babra, 1915, vol. I: *Aquillers - Apotecaris - Argenters*, p. 31-186. Fora de l'àmbit barceloní, cal destacar el treball historicoetnogràfic relatiu a Torroella de Montgrí de Josep VERT i PLANAS, *La indústria de la cera, els ex-vots i les devocions populars*, Torroella de Montgrí, Museu del Montgrí i del Baix Ter, [1987]. Sortint de l'àmbit català i referit a la Còrdova castellana cal esmentar l'interessant article de Ricardo CORDOBA DE LA LLAVE, «La candelera, un oficio medieval. Apicultura y trabajo de la cera en la Còrdova del siglo XV», a *Actas I Congreso de Jóvenes Historiadores y Geógrafos*, Madrid 1988, Madrid, Asociación de Estudios Histórico-Geográficos, Editorial de la Universidad Complutense, 1990, vol. 1, p. 777-789. És interessant veure les nombroses similituds entre les candeleries cordovesa i barcelonina, sobretot entre les normatives municipals per al control de l'ofici. La diferència més notable entre ambdues ciutats la trobem en el fet que els candelers cordovesos treballaren indistintament la cera i el sèu, cosa que no va ocórrer mai a Barcelona, on candelers de cera i candelers de sèu eren dues professions independents (vegeu *infra* aquest mateix treball).
 - 5 Les ordinacions municipals i llur rastre els podem documentar de diverses formes: els informes o memorials previs que se sotmetien a l'aprovació dels consellers, les còpies en paper que es cridaven pels carrers i places de Barcelona i les còpies de registre —contemporànies de la crida pública—, o bé recopilatòries, és a dir recopilades en reculls d'ordinacions i bans vigents, posteriors per tant a la publicació del ban. D'altres ordinacions en conservem solament notícia a les actes de les reunions del consell en què s'aprovaren o en rúbriques i índexs d'ordinacions i bans. Tot això explica que sigui difícil establir el nombre exacte d'ordinacions promulgades. Més encara si tenim en compte que, a voltes, es tornaven a cridar, sense cap modificació, ordinacions ja publicades. De nou remeto, sobre aquest assumpte, a VELA i AULESA, op. cit.
 - 6 Els draps encerats —que gràcies a la cera esdevenien impermeables— s'empraven per a usos diversos. N'hem documentat l'ús en enterraments, per tal de cobrir el cos del difunt, i Ramon Muntaner, a la seva crònica, narra com n'emprà un per fer una anda per dur-hi a sota l'infant Joan, fill de l'infant Ferran, cosí del rei Jaume II (JAU- ME I, Bernat DESCLOT, Ramon MUNTANER, PERE III, *Les quatre grans cròniques*, revisió del text, pròlegs i notes per Ferran SOLDEVILA, Barcelona, Ed. Selecta, cap. 269, p. 908, cf. a *Diccionari català-valencià-balear* (en endavant, *DCVB*), Barcelona, s. v. «drap»).
 - 7 No hem documentat per a l'edat mitjana la confecció d'exvots o presentalles de cera en el sentit modern del terme, però sí que els candelers fabricaven, per exemple, creus de cera que es dipositaven sobre el cos dels difunts durant l'enterrament (vegeu *infra* aquest mateix treball) i és probable que realitzessin altres peces de caire «escultòric» no necessàriament destinades a la il·luminació. A favor de l'existència d'exvots en època medieval, cal esmentar que en un retaule dedicat a sant Esteve obra dels Vergós, procedent de l'església de Sant Esteve de Granollers i que actualment es conserva al Museu Nacional d'Art de Catalunya, a Barcelona, es pot veure, sobre la tomba d'aquest sant, nou exvots de color negre de formes diverses (dos bustos, un braç, diverses copes, un vaixel·l). Malauradament, de la pintura no es pot conèixer si són de cera o d'algun altre material.
 - 8 El sistema, una mica complex, combinava lloguer i compravenda i era emprat de forma generalitzada, de la casa del rei als estaments més humils. Es basava en acceptar que el client retornés el que li sobrés del ciri o similar que s'havia endut de la botiga. El candeler considerava que la diferència de pes entre el ciri nou i el ciri retornat era el que el client comprava, mentre que per la resta, és a dir pel ciri que retornava, el client solament havia de pagar un lloguer. Aquest sistema era clarament favorable al candeler, qui obtenia beneficis extres d'una cera que no deixava mai de ser seva i que encara podia tornar a vendre, i profitós per al client, que podia aconseguir, a un preu mòdic, grans ciris que, altrament, no hauria pogut comprar. Cal tenir present que, per

- exemple, a mitjan segle XIV, la lliura de cera en ciri podia vendre's perfectament a uns 22 diners, mentre que el lloguer es taxava en uns 3 diners la lliura. És a dir que mentre que llogar un ciri de 5 lliures i cremar-ne mitja lliura costaria 2 sous i mig, comprar el mateix ciri hauria costat 9 sous 2 diners.
- 9 La candeleria de sèu tampoc ha estat estudiada historiogràficament. Per a una aproximació al tema, es poden veure les ordinations recollides al *Llibre de les ordinations fetes sobre lo offic de mostassaf*, conservat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Manuscrits municipals, L-72 (en endavant, AHCB, Ms. L-72), publicat per Montserrat BAJET I ROYO, *El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI. Edició del «Llibre de les Ordinations»*, Barcelona, Fundació Noguera, 1994, 606 p. Es tracta d'un recull iniciat el 1560 dels bans i ordinations que devia aplicar el mostassaf de Barcelona. Ofereix, per tant, una panoràmica detallada dels aspectes sota jurisdicció d'aquest oficial a mitjan segle XVI, entre els quals hi havia el control del mercat i la indústria. Des d'aquesta perspectiva, brinda una interessant visió de l'organització i el funcionament de molts oficis, entre ells el de la candeleria de sèu (p. 472-479). Per a una aproximació a la figura del mostassaf, a la seva jurisdicció i a les normatives que havia d'aplicar, pot veure's, a més de l'obra de BAJET I ROYO, VELA I AULESA, op. cit., i la bibliografia en ell esmentada.
 - 10 Vegeu sobre el procés de neteja de la cera CORDOBA DE LA LLAVE, op. cit., p. 784-786, i VERT I PLANAS, op. cit., p. 33-39.
 - 11 Cf. Claude CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, Barcelona, Curial, 1977, vol. I, p. 386-387. Podem trobar exemples d'importació de cera *barbaresca*, via Ciutat de Mallorca principalment, a A. GARCIA I SANZ i M. T. FERRER I MALLOL, *Assegurances i carvis marítims medievals a Barcelona*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1983, vol. II, doc. 215 i 345; María Dolores LÓPEZ LÓPEZ, *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV (1331-1410)*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 1995, p. 556, o Roser SALICRÚ I LLUCH, *El tràfic de mercaderies a Barcelona, segons els comptes de la Lleuda de Mediona (febrer de 1434)*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals, 1995, p. 166-168. L'anònim *Llibre de conexenses de spícies* (editat per M. GUAL CAMARENA, *El primer manual hispànic de mercaderia (siglo XIV)*, Barcelona, CSIC. Instituto de Geografía, Etnología e Historia, 1981), quan es refereix a les mercaderies més bones, de més qualitat, parla de la cera *barbarescha* —la millor de totes—, la *spanyola*, la de Romània, la de Fes i la de *La Plage*, lloc no identificat, així com comenta que del port de Tunis en surt habitualment cap a Barcelona (p. 101 i 173).
 - 12 Josep VERT I PANAS descriu els tipus existents a Torroella de Montgrí a principis del segle XX i aquests encaixen força bé amb els que documentem a la Barcelona baixmedieval (op. cit., p. 36-39).
 - 13 Vegeu, sobre aquesta qüestió, *infra* aquest mateix article.
 - 14 Vegeu *infra* aquest mateix article i el document núm. 2 de l'apèndix.
 - 15 Les ordinations, com veurem, gairebé mai prohibiran la fabricació casolana, per a l'autoconsum, de candeles i ciris, de la mateixa manera que gairebé mai no es prohibirà cap activitat artesana, industrial i fins i tot agropecuària, sempre que es destini al consum intern de la casa i no al mercat.
 - 16 AHCB, Consell de Cent (en endavant, CC), I.7, f. 14r: «Ítem que negun candaler qui fassa o fassa fer candeles de cera o de sèu o brandons o torces o ciris no gos fer los blens sinó de bo cotó e no de cotó de gra. E qui contra farà, pagarà per ban cada vegada LX sous» (transcrit sistemàticament en català les abreviatures llatines de monedes i pesos, així com la de Barcelona, quan el document estigui en aquell idioma). Transcrit per Francisca Roca Solà a la seva tesi doctoral inèdita, *La regulació de la vida ciutadana por el municipio de Barcelona, 1300-1350*, presentada a la Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, 1975, part II: *Apèndice documental*, vol. 3, p. 1427. Roca Solà data aquest document el 4 de desembre de 1321, datació que crec poc segura; considero que solament podem datar-la dins l'any «municipal» 1321-1322, és a dir entre Sant Andreu de 1321 i la vigília d'aquesta celebració de l'any següent 1322.
 - 17 Sobre el *cotó de gra*, no recollit pels diccionaris catalans, vegeu PEGOLOTTI, Francesco Balducci, *La pratica della mercatura*, editat per Allan Evans, Cambridge, Mass., The Mediaeval Academy of America, 1936, reeditat per Kraus Reprint Co., Nova York, 1970, p. 86: «cotone granato, cioè cotone col seme, carati 12 per sacco».
 - 18 AHCB, CC, I.17, f. 60r: «Ítem que tot hom e tota fembra qui vena caneles ne brandonets de cera a manut deja pesar per vendra ab pes qui sia de l'lliura ab pesal de coure o de lautó e no ab altra. E qui contra farà, pagarà per ban, V sous». Transcrit per Roca Solà, op. cit., part II, vol. 2, p. 742, que el data el 7 d'abril de 1345; sobre aquesta qüestió vegeu *supra* la nota 16.
 - 19 Vegeu aquests bans a AHCB, CC, I.17, fs. 59v-60r, transcrits a Roca Solà, op. cit., part II, vol. 2, p. 739-744. Aquests bans es refereixen als pesals i mides emprats en la peixeria, la carnisseria, l'especieria, la sederia, la revenda de fruita seca i formatges... amb especial èmfasi a tot el món de la revenda de mercaderies.
 - 20 Arxiu Històric de la Catedral de Barcelona (en endavant, ACB), Marmessories de la Pia Almoina, *Marmessoria de Pere Feliu*, 1395, f. 17r, i Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, Protocols notariais, Joan Torró, *Manual tercer*, 14 abril 1408 - 23 maig 1411, fs. 84r-v, respectivament. Tot i que els documents no indiquen el pes d'aquestes creus, si suposem per a la creu del prevere Pere Feliu una raó de 24 o 26 diners la lliura, que era el que van costar altres productes de cera comprats per a la mateixa cerimònia, podem suposar que la creu pesava entre 7 lliures 2 unces i 7 lliures 9 unces; en canvi, la creu de Maria és probable que solament pesés 3,6 unces, si tenim en compte que l'altra cera que es comprà per al seu enterrament es pagà a raó de 20 diners la lliura.

- 21 AHCB, CC, V.2, fs. 71r i 105r: «Ara oiats per manament del mostazaff: ordonaren los consellers e pròmens de la ciutat que negun candaler ne altra persona no gos fer creu de cera per posar-la sobre alcun cors o albat qui sie de valor o cost més avant de II sous, sots ban de L sous. E que neguna persona de qualque estament o condició sie no gos comprar o fer comprar ne posar o fer posar sobre alcun cors o albat creu de cera qui cost més avant de II sous, sots ban de XX sous». Es conserven dues còpies d'aquest ban; la del f. 105r, que és un paper soït relligat posteriorment al volum, és el paper que devien fer servir els trompetes per cridar els bans per carrers i places; la del f. 71r seria la còpia de registre.
- 22 Al difunt Jaume de Mitjavila el cobriren, l'octubre de 1372, amb una creu blanca que costava 4 sous (ACB, Marmessories de la Caritat, *Marmessoria de Jaume de Mitjavila, 1372-1375*, s. n.); Berenguer de Casadamunt, de Barcelona, fou enterrat amb una creu que valia 2 s 6 d l'any 1374 (ACB, Miscel·lània, 51.1, plec soït); el prevere Guillem Tolosa, beneficiat a la Seu de Barcelona, fou sebollit amb una creu blanca de valor de 3 sous sobre el seu cos, l'any 1375 (ACB, Marmessories de la Caritat, *Marmessoria de Guillem Tolosa, 1375*, f. 1r); el mateix any, Sança, vídua de Jaume de Mitjavila, fou colgada amb una creu blanca al pit que valia 11 sous (ACB, Marmessories de la Caritat, *Marmessoria de Jaume de Mitjavila, 1372-1375*, s. n.)...
- 23 Per a la identificació entre les sèries i seccions de l'AHCB dels volums recopilatoris, vegeu VELA I AULESA, op. cit. Ni als registres 7 i 8 de la sèrie V, ni al registre 5 de la sèrie IV, ambdós de la secció Consell de Cent, ni al Ms. L-72, que són les principals recopilacions d'ordinacions, apareix cap esment a aquests bans de les creus de cera. Tot i que en principi un ban era vigent des que era publicat o cridat fins que era derogat o reformat explícitament per una normativa posterior, cal interpretar que no aparegui cap còpia en alguna recopilació com que els bans de les creus de cera van ser considerats vacats.
- 24 AHCB, CC, V.1, f. 23v: «Ara ojats per manament del honrat mostaçaff de Barcelona: ordonaren los consallers e pròmens de la ciutat que tot hom e tota fembra qui vendrà caneles de cera a menut en esgleyes o en altres lochs de la dita ciutat per il·luminar les dites esgleyes o encendre en alcuna d'aquelles, haia a vendre tals caneles que en la lliura de la cera de les caneles que vendran no haie més de XXIII caneles dinerals ne més de XLVIII maillass e qui contrafarà pagarà per ban quescuna vagada V sous e no res menys perdrà totes les caneles que vendrà».
- 25 Aquests preus es desprenen d'un buidat exhaustiu de fons particulars i de certes institucions com ara els hospitals de la ciutat, dipositats a diversos arxius barcelonins, principalment els arxius catedralici (ACB), municipal (AHCB) i notarial (AHPB). Aquestes dades formaran part de la tesi doctoral en la qual treballo actualment.
- 26 Vegeu a l'AHCB, els bans que repeten gairebé anualment, pels quals es fixaven els preus de les diferents carns i peixos, conservats a les sèries IV i V.
- 27 Se'ns ocorren moltes formes de reduir el pes de les candeles. En primer lloc, fer-les directament més petites i lleugeres —i per tant la culpa seria dels candalers fabricants—, però un cop elaborades es podien retallar o rascar i, donades les característiques de la cera, revendre la cera escatimada per fer altres candeles. Tots els fraus, tanmateix, es basen en una premissa, entendre per dinal i maillass no una indicació pecuniària, sinó dues tipologies concretes de candeles, amb un pes i una forma determinats.
- 28 AHCB, CC, V.1, fs. 36r, 53r, 74v i 95v, respectivament.
- 29 AHCB, CC, V.1, f. 95v: «Item ordonaren los consallers e ls pròmens de la ciutat que tot hom e tota fembra qui vendrà candeles de sera a manut en esgleyes o en altres lochs de la dita ciutat per il·luminar les dites esgleyes o encendre en alcunes d'aquelles haia a vendre tals caneles que pugua guanyar de III fins en V diners en la lliura de les caneles que vendrà, e que en la lliura de la sera de les dites caneles que vendrà no hata més de XXIII caneles dinals e més de XLVIII caneles mayals e qui contrafarà pagarà per ban quescuna vegada V sous e no res menys perdrà totes les caneles que vendrà».
- 30 AHCB, CC, V.2, fs. 8r-9r. Vegeu el text a l'apèndix, document 1.
- 31 AHCB, CC, V.4, fs. 50r-v.
- 32 AHCB, CC, V.4, fs. 75v, 132r i V.7, f. 28v, respectivament.
- 33 AHCB, CC, V.7, f. 28v: «Dijous a XIII dies d'abril del any M CCCC I les honorables consellers ab pròmens tolgueren lo dit ban qui comença «e que algun candaler o altre persona etc.» e volgueren e manaren que fos cancel·lat e anul·lat, stant però totes les altres ordinacions en llur força e valor».
- 34 AHCB, CC, V.2, fs. 8r-9r. Per la importància d'aquestes ordinacions i la seva condició d'inèdites, n'he transcrit a l'apèndix, document 1, la primera redacció conservada.
- 35 És difícil saber a què es refereix aquest ban. *Frantum* o *fratum* possiblement deriva del llatí *fractum*, trencat, i es refereix a trossos de cera. La cera normalment es presentava en forma de pans i el *frantum* podrien ser trossos d'aquests pans trencats o, fins i tot, podria ser cera esmicolada en forma de serradures, la qual cosa explicaria que calgués garbellar-la. També podria tractar-se de trossos de candeles o de ciris mig consumits que es revenien per fer-ne noves peces de cirí, però aquesta interpretació sembla menys probable perquè aquesta cera era anomenada normalment refús de cera.
- 36 Aquesta és la primera referència a còsols en l'art de la candelera. Malauradament, tant l'origen com l'evolució de la institució ens són força desconeguts. Del contingut dels bans posteriors es dedueix que s'imposà la pràctica que un dels còsols representés els candalers i l'altre els especiers que obraven cera. Aquest costum suposà l'aparició d'alguns conflictes d'interessos que no serien solucionats fins al 1612 quan les dues arts se separaren definitivament, creant dos col·legis independents (cf. GONZÁLEZ SUGRAÑES, op. cit., p. 84-85; Ramon JORDI I GONZÁ-

- LEZ, *Aportació a la història de la Farmàcia catalana (1285-1997)*, Barcelona, Fundació Uriach 1838, [1997], p. 52).
- 37 AHCB, CC, V.2, fs. 89v-90v, la primera crida, i AHCB, CC, V.4, fs. 19v-21v, les dues segones (en aquest cas l'escriu que va copiar els bans, quan va haver de fer la segona còpia, es limità a anotar, al marge de la crida de 1373, que el ban fou de nou publicat el 1374; en els registres de crides del segle XIV era una pràctica relativament habitual amb ordinacions que es publicaven amb certa freqüència i sense massa modificacions).
- 38 AHCB, CC, V.7, fs. 36r-37v i V.8, fs. 45v-47r. Es tracta de dos volums que, tot i que aparentment foren començats com a registres de crides —per a fer còpies coetànies dels bans publicats—, acabaren esdevenint, molt probablement, recopilacions de bans ja cridats, és a dir d'ordinacions vigents. Sobre aquests volums i la tipologia de registres de crides, vegeu VELA I AULESA, op. cit.
- 39 La notícia d'aquesta actuació quedà recollida tant a l'esborrany del llibre de comptes (ACB, Llegats de llibres extravagants, *Llibre de rebudes, dates i despeses de Berenguer Morel, mostaçaf de Barcelona, 1400-1402*, f. 38v) com a la còpia en net entregada al racional per a la seva inspecció (AHCB, Consellers, IV.9: *Llibre de dates i rebudes del mostassà de Barcelona, 1400*, f. 51v).
- 40 D'aquestes ordinacions en conservem tres còpies, les dues darreres sense cap mena de dubte posteriors, la primera potser coetània a la crida: AHCB, CC, V.10, fs. 221r-v; AHCB, CC, IV.5, fs. 244r-v i AHCB, Ms. L-72, fs. 153r-157r (publicada a BAJET I ROYO, op. cit., p. 485-486). Sobre aquests tres volums vegeu VELA I AULESA, op. cit.
- 41 La cera es tenyia per a certs usos concrets que requerien espelmes o peces de color. En aquest sentit, hem documentat esments de cera negra, de cera verda i de cera vermella. En el cas de la cera gomada, per exemple, és fins i tot més usual trobar-la vermella, verda, groga o negra, que no blanca. A part de tenyir la cera, moltes peces eren pintades exteriorment un cop acabades o poc abans, o es recobrien amb elements decoratius diversos, fins i tot amb fines làmines d'or.
- 42 L'esborrany a AHCB, CC, XXVI.15, doc. 993; la còpia de registre a AHCB, CC, IV.10, fs. 115r-v; les actes de la reunió del Consell de Trenta-dos a II.23, ACA, CC, fs. 61v-62v i l'esborrany de les actes a AHCB, Consellers, XIII.9, fs. 64r-v. Per la importància d'aquestes ordinacions i la seva condició d'inèdites, he transcrit a l'apèndix, document 2, la còpia de registre, és a dir la versió definitiva aprovada pel Consell.
- 43 AHCB, CC, II.23, f. 62r: «Item l'ofici de apotecaris e dels candalers e cera han donats a ells consellers certs memorials per què de les coses en aquells contengudes, de les quals tota la art és consentint, sien fetes ordinacions si el consell serà placent. (...) E proposades les dites coses e legits los memorials donats (...), lo concell fa conclusió que les coses contengudes en lo memorial dels candalers són loables e de aquelles sien fetes ordinacions e que sien publicades, remetent la exegució als honrables consellers».
- 44 Si s'analitza la quantia de les penes al *Llibre de les ordinacions fetes sobre lo ofici de mostaçaf* (AHCB, Ms. L-72), s'aprecia que, tot i que s'hi recullen multes de fins a 500 sous, la majoria es situaven per sota dels 100 sous, i eren excepcionals les que excedien aquesta suma (cf. BAJET I ROYO, op. cit., p. 91-93).
- 45 El mateix dia que els candalers presentaren el seu memorial, n'entregaren un altre als argenters, que no fou aprovat. Quan el 10 de novembre de 1497 els consellers presentin de nou un memorial al Consell de Trenta-dos, els membres del Consell també hauran de deliberar sobre sengles memorials dels fusters, dels assaonadors, dels garbelladors i dels cinters (vegeu *infra* sobre aquestes ordinacions).
- 46 La còpia de registre a AHCB, CC, IV.11, fs. 188r-189v, publicada per GONZÁLEZ SUGRAÑES, op. cit., vol. 1, doc. justificatiu núm. 1, p. 117-119; una còpia a AHCB, Ms. L-72, fs. 153r-157r, publicada per BAJET I ROYO, op. cit., p. 489-493; l'acta de la reunió del Consell de Trenta-dos a AHCB, CC, II.33, fs. 134v-137v, i l'esborrany de l'acta a AHCB, Consellers, XIII.11, f. 39.
- 47 Per a la numeració segueixo la còpia de registre, publicada per GONZÁLEZ SUGRAÑES, vegeu la nota anterior. La còpia del manuscrit L-72 canvia l'ordre d'alguns bans.
- 48 Desconec a quin tipus concret de candela es refereix l'expressió *candela de beneficiat*, que no he documentat en cap altre lloc. Tampoc queda clar el significat de *passar* les candelles, potser recobrir-les? Per *peradures* o *peladures* s'entendrien trossos de ciris ja usats, possiblement en forma d'encenalls.
- 49 El tapit o tapet, la tenda o tendal i el segell eren símbols de tenir una botiga oberta. Les ordinacions de 1427, en el seu segon ban, empenen també aquesta simbologia per tal d'identificar els candalers i especiers que tenen botiga: «que alguna persona (...) no gos obrar (...) alguna cera (...) si donchs no té tenda a la sua porta e tapit a la sua taula, axí com fan los candalers e speciers qui lavoren obres de cera per tal que los cònsols del dit ofici pusquen anar cascun any pendre son segell e regonèxer la sua obra» (AHCB, CC, V.10, fs. 221r-v).
- 50 AHCB, CC, IV.11, fs. 188r-189v: «Item ordonaren los dits consellers e prohòmens que en cascun ciri de cera de pes de una liura se haie a metre e haver vuyt fils de borres, e de una liura e mige, onze fils, e de dues lliures, dotze fils, e de tres lliures, quatorze fils, e de quatre lliures, setze fils, e de sinch lliures, deuyt fils, e de sis lliures, vint fils, e de set lliures, vint-e-dos fils, e si los dits fils de borres seran grossos o prims, aquells se puguen disminuir o afegir a coneguda del apotecari o candeler o altre qui aquells obreran o obrar faran, sots ban a caschú e per cascuna vegada que serà fet lo contrari de X sous».
- 51 Vegeu sobre aquesta qüestió *supra*.
- 52 AHCB, CC, II.48, fs. 25v-26r. la redacció inicial feia: «E quant en les ordinacions demanades per part de l'ofici dels candalers de cera de la dita ciutat ab lo memorial en lo present consell legit», que es corregí per: «E quant en les ordinacions pensades per los consellers ésser fetes sobre lo ofici dels candalers de cera de la dita ciutat segons un memorial en lo present consell legit».

- 53 Còpia de registre a AHCB, CC, IV.14, fs. 154v-156v; una còpia a AHCB, Ms. L-72, fs. 153r-157r, publicada per BAJET i ROYO, op. cit., p. 486-489.
- 54 AHCB, CC, IV.14, fs. 158r-159r, 212v-213v, 242v-243r; IV.15, fs. 22r-v, 55r-56r, 134v-135r, 158r-v, 177r-v i 198r-v. Els bans seguiren cridant-se en anys següents i la còpia es conserva en els registres posteriors de la mateixa sèrie. AHCB, Ms. L-72, fs. 13v-14r, conserva còpia de la crida de l'any 1560, publicada a BAJET i ROYO, op. cit., p. 257-258.
- 55 Desenvolupem sistemàticament en català les abreviatures llatines de pes i de moneda, així com l'abreviatura llatina de Barcelona, *Barchna*, i les seves variants.